

Joel Geier: Zinovjevismen och världskommunismens förfall

[Ur International Socialist Review, nr 93, sommaren 2014. ISR publiceras av Center for Economic Research and Social Change. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Innehållsförteckning

Zinovjev före zinovjevismen.....	2
Zinovjevs egna talanger.....	3
Den ryska revolutionen isolerad.....	4
Kominterns femte kongress.....	7
Bron mellan Lenin och Stalin.....	7
Bolsjeviseringen och de antitrotskistiska kampanjerna.....	8
Fascism och ”socialfascism”.....	9
”Enhetsfronten underifrån”.....	10
Zinovjevitisk organisering.....	12
Det monolitiska partiet.....	12
Fraktioner.....	12
Offentlig diskussion och debatt.....	14
Demokratisk centralism.....	14
Zinovjevismen i praktiken: de utländska partiernas förvandling.....	15
Det franska partiet.....	15
Det tyska partiet.....	17
Det amerikanska partiet.....	19
Avslutning: avveckla zinovjevismen.....	21

Grigorij Zinovjev var i början av 1900-talet ledare inom den ryska marxistiska rörelsen, men är idag en föga känd historisk figur, som när han omnämns oftast avfärdas som oseriös, instabil, opportunistisk och till och med förlöjligas som komisk. Inom vänstern dyker det vaga och oklara begreppet ”zinovjevism” ibland upp under socialistiska debatter som en anklagelse för byråkratism.

Vilken enorm förnedring. På 1920-talet var Kommunistiska internationalens (Kominterns) ordförande Zinovjev den efter Lenin och Trotskij mest kända och populära revolutionära personen i världen, och de flesta revolutionärer sade sig vara anhängare och lärjungar till honom. Zinovjev var också ledare och talesman för Sovjetunionens kommunistiska partis (SUKP:s) Leningradkommitté liksom för sovjeten i Leningrad, i en stad med världens mest stridbara, klassmedvetna arbetarrörelse. Inom några få år var han maktlös, utesluten av Stalin och Bucharin, isolerad, praktiskt taget utan anhängare. Ändå överlevde hans mest tvetydiga och fördärvliga eftermäle detta nederlag, som en politik som införlivades i den kommunistiska ortodoxin på 1920-talet. Syftet med denna artikel är att förstå innehållet i Zinovjevs dåligt analyserade arv. Jag kommer att hävda att zinovjevismen var en politisk strömning som var åtskild från både leninismen och stalinismen, trots försöken att fläta samman dessa tre ytterst olika politiska strömningar.

1920-talets mitt var en övergångstid i Ryssland, en föreningspunkt mellan Lenins död och stalinismens seger. Den ryska revolutionens, och efter det den internationella kommunistiska rörelsens, förfall var en lång och utdragen process. De inledande nedgångsåren kännetecknades av en rad svåra val för revolutionens ledare, av trevande efter lösningar – en del nödvändiga, inga bra – samtidigt som de överväldigades av ogynnsamma omständigheter. Processen kulminerade med att Stalins makt befästes i slutet av 1920-talet och början av 1930-talet, i ett våldsamt kontrarevolutio-

närt angrepp som krossade varje spår av arbetarmakt och tog miljontals liv. Degenerationsprocessen förvrängde och skadade till och med uppfattningarna hos arbetarmaktens bästa förkämpar, och förvirrade både de som deltog och senare generationer. Genom sitt barnsliga likställande av leninism och stalinism, eller sitt något mer sofistikerade påstående att leninismen oundvikligen ledde till stalinismen, har akademiska historiker, socialdemokrater och anarkister spätt på begreppsförvirringen som omger denna historiska process. Denna sammansmältning mellan revolution och kontrarevolution mystifierar och förvränger kampens verkliga historia, den sammandrabbning mellan klasser, stridande samhällskrafter, och historiska krafter som utgör denna historia.

Den revolutionärt marxistiska traditionen måste helt och fullt frigöra sig från den ryska revolutionens förfall, på samma gång som den håller fast vid dess frigörande innehåll. Denna studie av zinovjevismen som en del av detta förfall – mellantiden mellan leninismen och stalinismen, men ännu inte kontrarevolutionen – kommer att göra det möjligt för oss att bättre förstå de avvikelser den förde in i rörelsen och förhindra dem att förvränga den framtida revolutionära teorin och praktiken.

Zinovjev före zinovjevismen

Under de avgörande åren 1908-1917 var Zinovjev ansedd som nummer två, efter Lenin, inom bolsjevismen. Han var Lenins medhjälpare och viktigaste medarbetare under uppbygget av bolsjevikpartiet under detta ytterst instabila årtionde mellan de två revolutionerna. Det var en period som krävde skarpa, djärva svängar i en snabbt föränderlig värld, en period som kännetecknades av den ryska industrins ytterst snabba tillväxt och en framväxande global imperialistisk konflikt, med hot om ett kommande krig. Under dessa år gick de främsta socialdemokratiska partierna åt höger, innan de vid Första världskrigets utbrott öppet kapitulerade för nationalpatriotismen.

Zinovjev var avgörande för att på nytt bygga upp bolsjevikpartiet efter den ryska socialdemokratins nästan fullständiga sammanbrott efter nederlaget för 1905 års revolution. Han hjälpte till att återställa partiets inflytande inom arbetarklassen och massrörelsen, och gick i bräschen för att skola ett nytt skikt av bolsjevikiska arbetarkadrer. Han arbetade för att organisera den nya unika bolsjevikiska organisationsformen med fabriks- och arbetsplatsbaserade celler, istället för att lita till det system med geografiskt baserade distrikt som var vanligt bland europeiska socialdemokratiska partier. I och med den ryska ekonomins återhämtning efter den världsekonomiska krisen 1907-1908 bröt det ut en viktig period av klasskamp. Bolsjevikerna upplevde en enorm tillväxt av radikaliserade unga arbetare, fick inflytande över de flesta fackföreningarna, och framstod 1912 som den ledande kraften inom arbetarklassen. Det året utropade sig bolsjevikerna till ett självständigt revolutionärt parti utan den socialdemokratiska rörelsens måttfulla delar, ett beslut utan vilket den ryska revolutionen kanske aldrig hade lyckats.

1914 bröt det ut en ny revolutionär omvälvning, inklusive barrikadstrider i Petrograd. Men den avbröts snabbt av Första världskrigets utbrott, som till en början orsakade ett utbrott av patriotisk entusiasm. Under alla dessa omtumlande svängningar inom politiken kom Lenin att lita till Zinovjev som sin mest betrodda medarbetare. Medan bolsjevismen gick igenom framgångar och bakslag förblev Zinovjev stabil när andra vacklade, han kunde navigera under de snabba och djupa politiska förändringarna under dessa år. Anatolij Lunatjarskij, den förste sovjetiska kommissarien för utbildningen, beskrev Zinovjevs förhållande till Lenin under dessa år: ”som en man som hade en djup förståelse för bolsjevismens grunder, och som hade ett första klassens politiskt intellekt. ... [H]an tillhör de fyra eller fem män som utgör partiets politiska hjärna.”¹ Leo Trotskij, som hyste ett enormt förakt för Zinovjev, skriver att centralkommittén i utlandet under decenniet innan 1917 ”hade varit partiets andliga centrum. Lenin, med Zinovjev som medhjälpare, hade utfört hela

1 A Lunatjarskij, *Revolutionära silhuetter*, på marxistarkiv.se, s 30.

ledningens arbete.”² Trotskij beskriver Zinovjev under denna period som Lenins ”närmaste lärjunge.”³ Lunatjarskij skriver att Zinovjev alltid handlade som Lenins ”trogne följeslagare” och ”följde Lenin som tråden följer en nål.”⁴

Zinovjevs egna talanger

Zinovjev var en av världens främsta talare. Till och med Trotskij, kanske revolutionens störste talare, skriver om Zinovjev:

I agitationen under Tauriska palatsets murar – liksom överallt i den agitatoriska strömvirveln under denna period – upptogs en stor plats av Zinovjev, en talare av utomordentlig kraft. Hans höga tenorstämman överraskade till en början, men fångslade strax med sin unika musik. Zinovjev var född till agitator. Han visste att låta sig smittas av massornas stämningar, hetsa upp sig med deras känslor och finna ett kanske något vidlyftigt men mycket gripande uttryck för deras tankar och känslor. Fiender brukade kalla Zinovjev den störste demagogen bland bolsjevikerna. Det var deras vanliga sätt att erkänna hans starkaste egenskaper – hans förmåga att bana sig väg till massans hjärta och spela på dess strängar.⁵

Några få år senare fick Zinovjev internationell ryktbarhet när han under det tyska Oberoende socialdemokratiska partiets kongress i Halle i oktober 1920, efter ett fyra timmar långt tal där han debatterade med mensjevikernas Julius Martov, vann över två tredjedelar av delegaterna till det kommunistiska partiet, och på så sätt befäste dess proletära masskaraktär.⁶ Han kallades därefter Mannen från Halle, och kom att få en utomordentlig auktoritet, till och med större än Lenins och Trotskijs, bland medlemmar och ledare inom den tyska kommunistiska rörelsen.

Zinovjev var bra på att popularisera bolsjevikiska teorier. I ett annars skarpt fördömande av Zinovjev som demagog skrev Trotskij, ”I dessa ögonblick var han en idealisk överföringsmekanism mellan Lenin och massorna – ibland mellan massorna och Lenin.”⁷ Men för Trotskij och andra var Zinovjev bara agitator, inte teoretiker. Även om denna bedömning inte är helt utan förtjänster, så är den inte helt korrekt. Zinovjev var den bolsjevikiska teoretiker som analyserade det tyska socialdemokratiska partiets (SPD:s) byråkratiska förfall före kriget, som skulle kulminera med dess kapitulation för imperialismen.⁸

Zinovjev förenade sig också med Lenin under Första världskriget under det teoretiska arbetet för att uppdatera krigspolitiken för den imperialistiska perioden. De skrev gemensamt *Socialismen och kriget*, den viktigaste bolsjevikiska texten om det imperialistiska kriget. Lenin bad Zinovjev skriva en studie om krig från den franska revolutionen och framåt och den marxistiska inställningen till dem. Dessa viktiga teoretiska artiklar om krig och marxism publicerades sedan 1916 under titeln *Gegen der Strom* [Mot strömmen] som en samling artiklar av Zinovjev och Lenin. Det är svårt att namnge någon annan som skrev teoretiska arbeten tillsammans med Lenin.

Samarbetet mellan Lenin och Zinovjev under denna period gick utöver teoretiskt arbete. Zinovjev var bolsjevikernas förgrundsfigur under arbetet mot kriget, deras representant i Zimmerwald, den socialistiska antikrigsrörelsen, och organisatör av Zimmerwaldvänstern. Denna roll stärkte hans band till de internationella vänstermänniskor som senare skulle grunda den Tredje internationalen. Zinovjevs roll i Zimmerwald gjorde honom till en logisk person, Lenins kandidat, till ledare för

2 L Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 1*, på marxistarkiv.se, s 150.

3 *Ibid*, s 155.

4 Lunatjarskij, *op cit*, s 30.

5 Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 2*, på marxistarkiv.se, s 28.

6 Ben Lewis, Lars T Lih, ”Grigory Yevseyevich Zinoviev and L Martov, ’World Revolution and the Third International (The Four-hour Speech)’, *Martov and Zinoviev: Head to Head in Halle*, London: November Publications, 2011, s 117-158.

7 Trotskij, *Ryska revolutionens historia del 2*, s 28.

8 Grigorij Zinovjev, *The Social Roots of opportunism*, på marxists.org.

Kommunistiska internationales. ⁹ Som Victor Serge konstaterar var han Lenins språkrör i Komintern. ¹⁰

Zinovjev organiserade Kominterns fyra första kongresser, som fortfarande är den största källan för en modern revolutionär praktik. Han skrev och inspirerade många av de här revolutionära årens resolutioner, inklusive dess strategi, taktik och program – även grundningsdokumenten om parti och klass. Han var också ansvarig för Kominterns katastrofer, varav den värsta var marsaktionen i Tyskland 1921, ett försök att tvinga arbetare att stöda kommunisterna under ett äventyrligt kupp-försök. ¹¹

Denna beskrivning av Zinovjevs prestationer har till stor del gått förlorad för historien, men är inte tänkt att framställa en fläckfri karaktär vars svagheter visade sig först efter Lenins död. Vid höjdpunkten på Zinovjevs politiska liv fanns det allvarlig kritik mot honom. Bolsjevikpartiets organisatör Jakob Sverdlov kallade honom ”paniken personifierad” och Lenin anmärkte: ”Han kopierar mina fel”. ¹² Men denna mer omfattande bild av Zinovjevs starka sidor hjälper till att förklara hans förmåga att under 1924-1926 i grunden förvandla världens kommunistiska partier, liksom hans ambitioner att bli Lenins efterträdare som sovjetiskt statsöverhuvud.

Det tidiga Komintern var givetvis inte bara Zinovjevs bedrift. Han samarbetade med Lenin, Trotskij, Radek, Bucharin, Paul Levi, Clara Zetkin, Alfred Rosmer och många andra kommunistledare. Men han var det tidiga Kominterns obestridda ledare, den person som mest identifierades med begreppet världsrevolution. Han skolade och utbildade hela den första generationen internationella kommunister, som vände sig till honom för praktisk ledning och teoretisk vägledning. John Riddells nyligen utgivna bok om den fjärde kongressen, *Toward the United Front* [Framåt mot enhetsfronten], illustrerar hur politiskt stark Zinovjev var, både absolut och relativt, jämfört med nästan alla andra deltagare. ¹³

I Komintern grundade sig de ryska kommunisternas prestige främst på att vara det enda parti som hade lett en framgångsrik revolution. Nära relaterat till detta var att de förde med sig en teoretisk beslutsamhet, liksom rika, varierade och flexibla politiska erfarenheter till den internationella rörelsen. Zinovjevs enorma inflytande inom Komintern grundade sig ursprungligen på hans kunskaper, erfarenheter och aktivitet, såväl som den auktoritet han fick från sin nära anknytning till Lenin. I egenskap av Kominterns ordförande under både dess heroiska period mellan 1919-1923 liksom under dess nedgång 1924-1926, var han ansvarig för båda perioderna – för sina revolutionära prestationer, för den roll han spelade för att underlätta stalinismens framväxt, och slutligen för att tillsammans med Trotskij ha tagit initiativ till den Förenade vänsteroppositionen 1926-1927 mot stalinismen. Victor Serge insåg Zinovjevs roll som en bro mellan den revolutionära bolsjevismen och den byråkratiska stalinismen i världsskala, och beskyllde Zinovjev för att vara ”Lenins största fel”. ¹⁴ Men det går inte att förstå den roll som individer spelade utan att inse det sammanhang under vilket det ägde rum: den ryska revolutionens förfall.

Den ryska revolutionen isolerad

Lenins uppfattning om en arbetarstat, av arbetarmakt, var att polisen, armén, domstolarna och byråkratin, klassamhällets förtryckarinstrument, skulle ersättas av beväpnade arbetare som skulle stifta och genomdriva alla lagar med hjälp av direktdemokrati i arbetarråd, fabrikskommittéer,

⁹ E H Carr, *Socialism in One Country*, vol 1, Baltimore: Penguin, 1970, s 169.

¹⁰ V Serge, *En revolutionärs minnen*, på marxistarkiv.se, s 81.

¹¹ Även om han inte koncentrerar sig på Komintern, deklarerar Lars Lih å andra sidan att han funnit ”en slående och påvisbar konsekvens i Zinovjevs uppfattningar under perioden 1918-1925.” Lewis, Lih, *op cit*, s 39-59.

¹² B Souvarine, *Stalin. En kritisk studie över bolsjevismen*, på marxistarkiv.se, s 152.

¹³ John Riddell, *Toward the United Front: Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International, 1922*, Chicago: Haymarket 2012.

¹⁴ V Serge, *En revolutionärs minnen*, s 103.

fackföreningar, miliser och arbetarpartier. Eftersom alla ämbetsmän skulle väljas och vara möjliga att återkalla och tjäna en genomsnittslön för arbetare, så skulle den privilegierade byråkratin försvinna.

Den ryska arbetarstaten kunde bara överleva om revolutionen spred sig till de utvecklade länderna, i synnerhet Tyskland, vars hjälp och samarbete skulle göra det möjligt att utveckla en socialistisk ekonomi i Ryssland. I slutet av Första världskriget ägde det rum revolutioner i Österrike, Ungern, Tyskland, Finland och Italien. Arbetarråd spred sig över hela Europa. Under en kort period hade sovjetrepubliker makten i Ungern och Bayern. Men revolutionerna krossades av en allians mellan kapitalet och de socialdemokratiska partierna, vilket isolerade socialismen i ett underutvecklat land och dömde den till döden.

Den ryska revolutionens degeneration är väldokumenterad: inbördeskrig; invasion av arméer från 14 imperialistiska länder; mer än 80% av industrin föll samman; två tredjedelar av industriproletariatet försvann fram till 1921; hungersnöd och svält; städerna, inklusive Petrograd och Moskva, övergavs; epidemier av tyfus och tuberkulos; tvångsinsamling av spannmål som ledde till bonde-revolter, inklusive myteriet i Kronstadt. Det ena politiska partiet efter det andra olagligförklarades eftersom de stödde eller samarbetade med kontrarevolutionen. Bolsjevikpartiet, som under inbördeskriget hade förkunnat att medlemmarna ”inte är privilegierade gentemot andra arbetare, de har bara större plikter”,¹⁵ förvandlades samtidigt inifrån när dess kadrer upptogs på befälsposter i armén och sögs upp i den statliga och ekonomiska administrationen.

Dessa förhållanden var inte någon idealisk skola för arbetardemokrati, men det var den verklighet som bolsjevikerna stod inför vid inbördeskrigets slut. Vid den tionde partikongressen i mars 1921 splittrades partiet bittert och fraktionellt om vad ”krigskommunismens” ekonomiska kaos och landets sammanbrott hade lett till för resultat. Under dessa omständigheter kunde det splittrade partiet inte behålla makten. Den lösning som man motvilligt antog var den Nya ekonomiska politiken (NEP) som återinförde delar av den kapitalistiska marknaden, inklusive privilegier och ojämlikhet, vilket alla fraktioner godtog som nödvändiga för att återställa spannmålsproduktionen och industrin. Till sist röstade alla fraktioner för Lenins förslag vid den tionde partikongressen 1921 att tillfälligt förbjuda fraktioner som en nödvändig åtgärd för att återställa partiets enhet, annars skulle arbetarklassen med bolsjevikerna som sina politiska representanter förlora makten.

Det är viktigt att förstå att fraktionsförbudet var en tillfällig åtgärd. När Marx-Engels-institutets chef David Rjazanov föreslog att fraktioner skulle förbjudas för gott, argumenterade Lenin att ”[o]m det existerar grundläggande meningsmotsättningar i en fråga”, som kampen om fredsfördraget i Brest-Litovsk, så är det nödvändigt att tillåta organisering av konkurrerande plattformar i partiet.¹⁶ Lenin betonade att förbudet mot fraktioner bara var en tillfällig åtgärd som gjordes nödvändig av den förfärliga situationen i Ryssland, som kunde räddas av den tyska revolutionen som, förkunnade Lenin, förväntades komma inom några månader. Inte heller var fraktionsförbudet ett försök att få slut på den politiska debatten eller meningsskiljaktigheterna: alla de viktigare oppositionsfraktionerna – Trotskijs, Bucharins, Arbetaroppositionen, de Demokratiska centralisterna – valdes till och blev representerade i den nya centralkommittén.

Men i själva verket blev fraktioner aldrig lagliga igen. Förbudet blev permanent och den framväxande byråkratin utnyttjade denna öppning för att tvinga igenom sitt strupgrepp om partidemokratin. Det tog den skarpsinniga iakttagaren Trotskij åratals att inse den katastrofala vändpunkt som tionde partikongressen innebar: ”Det går att se beslutet vid den tionde kongressen som en sorglig nödvändighet. Men i ljuset av senare händelser är en sak helt klar: förbudet av fraktioner gjorde slut på bolsjevismens hjältemodiga historia och beredde vägen för dess byråkratiska

15 E H Carr, *Socialism In One Country*, vol 2, s 195.

16 Se Lenin, *Collected Works*, band 32, s 261.

förfall.”¹⁷

Icke desto mindre är hela historien i 1920-talets Ryssland en historia om fraktionskamp mellan olika samhällsklasser som trängde in i bolsjevikpartiet, det enda lagliga politiska partiet. Men eftersom fraktioner inte erkändes som legitima, så begränsades deras demokratiska rättigheter allvarligt så fort de utmanade den växande byråkratin.

1917-1918 fanns det knappast någon ”partiapparat”. Partiets organisatör Sverdlov hade en stab på 15 personer. Vid inbördeskrigets höjdpunkt 1919 hade bolsjevikpartiet 80 heltidsanställda, som ökade till 150 år 1920. 1921 hade det antalet ökat till 600, och 1922 dök partiapparaten med 15.325 heltidsanställda upp för att kontrollera partimedlemmarna och valen i partiet.¹⁸ Zinovjev försvarade partiapparaten tillväxt som ett nödvändigt verktyg för att disciplinera statsapparaten.¹⁹ Vilken illusion! Stalin, som 1922 valdes till generalsekreterare, agerade snabbt för att centralisera partiapparaten, och använde sedan den centrala partiapparaten för att genomföra parti-, statliga och ekonomiska utnämningar, de första stegen för att utveckla *nomenklaturan*, de viktiga poster som kontrollerades av byråkratin som den nya härskande klassen.²⁰

När bolsjevikerna förbjöd fraktioner så utvidgade de den substitutionistiska praktik som ursprungligen uppstod som nödvändig under inbördeskriget. Den första åtgärden att förbjuda partier som stödde eller var försonliga mot kontrarevolutionen var oundviklig på grund av de aktioner som mensjevikerna och socialistrevolutionärerna riktade mot revolutionen. De oförutsedda konsekvenserna av ett enda lagligt parti, som till en början firades som en dygd, visade sig bli katastrofala. Nedgången för det politiska livet i sovjeterna innebar att arbetarklassens representativa organ ersattes av det enda lagliga partiet. Denna process utvidgades oavsiktligt med hjälp av förbudet mot fraktioner – som innebar att partiets arbetarmedlemmar ersattes av partiledningen, och inom kort att partiledningen ersattes av partiapparaten. Och som vi ska se utvidgade Zinovjev detta till ett förbud mot fraktioner i Komintern, så att inte andra kommunistpartier skulle kunna ge stöd till Trotskij och den ryska oppositionen.

Bolsjevikerna var inte medvetna om den process de var indragen i. De tänkte sig att kontrarevolutionen uppstod ur kapitalistiska källor, inte från en inhemskt framväxande byråkratisk klass. De försökte hänga kvar vid makten tills den europeiska revolutionen kunde rädda dem ur den katastrofala situation som de tvingats in i. Denna väg, förkunnade Lenin, utgjorde en reträtt från demokratin, en reträtt från socialismen – en tillfällig men nödvändig reträtt. Om bolsjevikerna förlorade makten så skulle inte mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, småbourgeoisens partier, kunna ta makten. Den enda andra samhällskraft som kunde gripa makten var de kontrarevolutionära vita gardena, som bolsjevikerna just hade besegrat. Bolsjevikerna kunde inte ta ansvar för att bortse från de konsekvenser som det skulle innebära att låta kontrarevolutionen komma till makten. I Ungern och Finland hade den vita terrorn utfört massmord på arbetarkämpar och deras familjer. Under inbördeskriget i Ukraina hade de vita till exempel redan före Förintelsen varit inblandade i mord på 100.000 judar, och hade urskillningslöst dödat män, kvinnor, äldre och barn.²¹

Tanken att hålla kvar makten under icke demokratiska förhållanden, i förhoppningen att den tyska revolutionen skulle rädda dem, verkade vara ett mycket bättre alternativ än att utsätta den ryska befolkningen för vit terror och massakrer. Men de åtgärder som vidtogs för att behålla makten, och de oavsiktliga konsekvenser som det ledde till, underlättade för den byråkratiska apparaten att höja sig över bolsjevikpartiet. Denna apparat skulle till sist krossa både bolsjevikpartiet och revolutionära möjligheter över hela världen.

17 Trotskij, *Fraktioner och Fjärde internationalen*, på marxistarkiv.se, s 2.

18 Pierre Broué, *Anmärkingar om bolsjevikpartiets historia*, på marxistarkiv.se, s 6.

19 Lewis, Lih, *op cit*, s 50.

20 Carr, *Socialism In One Country*, vol 2, s 201-214.

21 Oleg V Budnitskij, *Russian Jews Between the Reds and the Whites: 1917-1920*, Philadelphia: University of Pennsylvania 2011, s 274.

Zinovjevismen som en avgränsad politisk strömning uppstod inom dessa ramar, mellan degeneration och byråkratisk kontrarevolution. Den representerade arbetarbyråkratin, hade sin bas i partiet i Leningrad, och var allierad med likande samhällskrafter, som partibyråkratin i Moskva under ledning av bolsjevikedaren Kamenev, och andra lokala och regionala ”partibaroner”. Det var byråkratin i ett redan förfallande arbetarparti och arbetarstat, en byråkrati som fortfarande var lösligt knuten till en arbetarbas, och i förvrängd byråkratisk form fortfarande övertygad om många av den ryska revolutionens mål. Dessa element hjälpte stalinismen att växa fram, men de kunde inte införlivas i i den stalinistiska byråkratiska kontrarevolutionen. Icke desto mindre var det Zinovjev och inte Stalin som besegrade Trotskij i slutet av 1923. Några få år senare förenade sig han och hans allierade med Trotskij och det som återstod av de andra oppositionerna och bildade 1926-1927 års Förenade vänsteropposition, bara för att besegras av den sammanslagna parti- och statliga byråkrati som hade skapat Stalin och nu kontrollerades av honom.

Det ligger utanför denna artikels ramar att diskutera vilken roll kampen i Ryssland på 1920-talet hade, eller viktiga aktioner från Komintern som Bulgarien, den angloryska fackföreningskommittén eller den kinesiska revolutionen 1925-1927. Denna artikel begränsas till att visa hur revolutionens byråkratiska degeneration förvandlade Komintern från ett revolutionärt verktyg för arbetarklassen till den ryska byråkratins passiva verktyg.

Zinovjevismen existerade bara under några år, från 1924-1927, och som ett lösligt underjordiskt nätverk under några år till. Den formades av tre krafter: den byråkratiska apparat som uppstod ur den ryska revolutionens förfall; den tyska revolutionens nederlag 1923 (som undergrävde både perspektiven på en världsrevolution, och den substitutionistiska politik som de rättfärdigade); och Lenins död. Det sistnämnda inledde ”trojkans” (triumviratet mellan Zinovjev, Kamenev och Stalin) kamp om tronföljden mot Trotskij – vilket återspeglade byråkratins klassoffensiv mot det som återstod av arbetarklassens kontroll över sovjetinstitutionerna och sovjetlivet. Zinovjev och Stalin samarbetade för att skapa en officiell statlig ”Leninkult”, uppfann begreppet ”trotskism”, och införde användningen av utvalda citat som tagits ur sitt sammanhang för att misskreditera och besegra oppositionen.

Kominterns femte kongress

Bron mellan Lenin och Stalin

Kominterns femte kongress, som hölls i juni-juli 1924, bildade en bro mellan de fyra revolutionära kongresserna 1919-1922 och den sjätte kongressen 1928, som befäste Stalins ohotade herravälde. Oavsett sina svagheter var de tidiga Kominternkongresserna öppna, demokratiska och ofta stridslystna konferenser som än idag är en rik källa till lärdomar för revolutionärer. Vid den sjätte kongressen var allt det försvunnet.

Vid den femte kongressen stod Zinovjev på höjden av sin makt. Med E H Carrs ord var detta Zinovjevs kongress. Under diskussionen om ”Världens ekonomiska och politiska system”, som omfattade 49 talare och 13 möten under 8 dagar, utgör Zinovjevs tal 64 av de 120 sidorna i protokollen.²² Men det var inte en stalinistisk kongress. Det fanns opposition från de tyska, svenska och italienska sektionerna och andra partier, och från viktiga ledare som Karl Radek, Heinrich Brandler, Amadeo Bordiga och Clara Zetkin. Trots att August Thalheimer hölls ansvarig för nederlaget i Tyskland 1923 var han kvar som medförfattare till programmet och, tillsammans med Bucharin, som ordförande för programkommittén. Bordiga lade fram en motresolution mot Zinovjevs rapport som fick stöd från 8 delegater,²³ och 5 italienska delegater vägrade stöda uteslutningen av Boris

²² *Fifth Congress of the Communist International, Abridged Report of Meetings Held at Moscow June 17th to July 8th*, London: Communist Party of Great Britain 1924, s 10-130.

²³ *Ibid*, s 160.

Souvarine (för ”trotskism”, oavsett vilka de exakta formella anklagelserna var.)²⁴

Men diskussionsnivån, omfattningen och toleransen mot meningsskiljaktigheter hade minskat avsevärt sedan den fjärde kongressen. Under hela kongressen ledde Zinovjev angreppet mot ”högerfaran” och ”småbourgeoisien”, de anklagelser som riktades mot Trotskij och hans anhängare, till och med medan man på ett okunnigt sätt anpassade sig till den kautskyanska opportunisten. Exempelvis anslöt sig Eugen Varga, internationalens främsta ekonom, till tesen att ultraimperialismen kunde få slut på de imperialistiska krigen: ”Det är möjligt att motsättningarna mellan de olika imperialistiska länderna kan ta slut”, anmärkte han. ”En enda imperialistisk stat eller en förenad angloamerikansk imperialism kan dominera resten av världen så mycket att det skulle bli omöjligt med framtida krig.” Detta förkastande av de åsikter som Lenin argumenterat hårt för fick stå obestridda.²⁵

Bolsjeviseringen och de antitrotskistiska kampanjerna

Syftet med kongressen – som har gått till historien som ”bolsjeviseringskongressen” – var att förändra de andra partiernas politik och interna uppbyggnad för att göra dem underordnade det ryska partiet. Den grundläggande tanken, som accepterades enhälligt, var att det ryska partiet var det enda verkligt bolsjevikiska (det vill säga revolutionära) partiet, och att därför alla andra partier måste vara lojala mot och lyda under det. Den ryska revolutionens prestige gjorde det lättare för ledande kommunister att godta det, speciellt sedan andra revolutioner hade misslyckats. Även om de ryska ledarna hade en stor auktoritet, så hade de fram tills dess grundat det på politisk övertygelse och det förtroende som deras egna idéer och erfarenheter gav till andra. Nu gick det inte att ifrågasätta deras auktoritet. I framtiden förväntades alla partier genomföra det ryska partiets, i själva verket dess politbyrås, order.

Under kongressen vittnade det ena partiet efter det andra att de egentligen inte var kommunister, utan fortfarande bar på socialdemokratiska rester. Det tjeckiska partiets ledare Bohimir Šmeral förkunnade: ”Vårt parti är inget riktigt bolsjevikiskt parti, och det gäller alla partier i internationalen med undantag för det ryska partiet.”²⁶ Ernst Thälmann från det tyska partiet deklarerade: ”I slutet av oktober insåg vi att vårt parti inte var ett verkligt kommunistiskt parti.”²⁷ En annan tysk delegat bekände: ”Ur organisatorisk synvinkel är vårt parti mer en socialdemokratisk apparat än en bolsjevikisk organisation.”²⁸ Sen Katayama från Japan tillkännagav: ”Jag är mot att något annat parti i Komintern utom det ryska partiet ska leda världsrevolutionen.”²⁹ Och så höll det på under hela kongressen.

Detta underordnande under det ryska partiet skulle säkerställa att inget utländskt parti skulle gå mot trojkans politik. Bolsjeviseringskampanjens första mål var att sopa undan stödet för Trotskij, sedan de polska, franska och tyska partierna hade protesterat mot de vildsinta angreppen på Trotskij som ägt rum i slutet av 1923 som svar på hans publicering av *Den nya kursen*, en broschyr som angav att han var klart mot revolutionens byråkratiska förfall. Delegationerna vid den femte kongressen angrep Trotskij och den ryska oppositionen som högeravvikare, opportunisterna och småborgarna. Kamenev och Zinovjev erkände senare till Trotskij att de hade hittat på trotskismen för att stärka sin kamp om tronföljden, och Zinovjev tillade: ”Knepet var att vi knöt samman gamla stridsfrågor med nya problem.”³⁰

24 *Ibid*, s 286.

25 *Ibid*, s 97.

26 *Ibid*, s 50.

27 *Ibid*, s 70.

28 *Ibid*, s 48.

29 *Ibid*, s 89.

30 Trotskij, *Stalins förfalskarskola*, på marxistarkiv.se, s 65. Se avdelningen ”Några dokument angående ursprunget till legenden om ’trotskismen’”, s 63-67.

Även luxemburgismen uppfanns och angreps, något som jag kommer att ta upp när vi tittar på det tyska partiet. ”Teserna om bolsjeviseringen” klumpade ihop trotskismen och luxemburgismen och förkunnade att ”ju närmare dessa politiska ledare står leninismen, ju farligare är deras uppfattningar i de avseenden där de inte sammanfaller med leninismen.”³¹

De tyska, franska, brittiska och amerikanska partierna lade fram en resolution som antogs med allmänt bifall, och som lød:

Vi stöder helhjärtat det ryska kommunistpartiets (RKP) centralkommitté. Oppositionens handlingar riktar sig inte bara mot RKP:s centralkommitté, utan objektivt mot hela Kommunistiska internationalens intressen. Genom att äventyra proletarietets diktatur i Sovjetrepublikernas union och genom att försvaga RKP, som är det enda som kan upprätthålla denna diktatur, angriper den Lenins arv. Komintern måste bestämt kräva att alla internationalens medlemmar och alla dess sektioner entydigt avvisar sådana ickeleninistiska uppfattningar, som är mot världsrevolutionen och drar vanära över det bolsjevikiska gamla gardets auktoritet, det garde som inte bara leder Sovjetstaten utan också Komintern. Kominterns femte kongress måste stöda RKP:s trettonde kongress' beslut och med eftertryck slå fast att den ryska oppositionens uppfattningar är en småborgerlig opportunistisk avvikelse.³²

Zinovjev drog slutsatsen: ”Komintern måste vara monolitisk ... Det kan inte vara fråga om att högern ska fortsätta att agera som tidigare och faktiskt bli en fraktion. Kommunistiska internationalen kommer inte att tillåta det ... Bolsjevisering innebär att bilda en fast förenad, monolitisk, centraliserad organisation som på ett vänskapligt och broderligt sätt utrotar alla meningsskiljaktigheter i sina led.” Det fanns ingen som helst motstånd mot Zinovjevs omdefinition av Komintern som en monolitisk international. Det är ett tecken på hur snabbt och djupgående Komintern hade degenererat mellan sin fjärde kongress 1922 och den femte 1924.

Inom några månader utvidgade RKP och Kominterns exekutivkommitté kongressens beslut. I slutet av 1925 hävdade de att världskapitalismen hade stabiliserats och att världsrevolutionen inte längre stod på den omedelbara dagordningen. Istället för världsrevolution antog de teorin om ”socialism i ett land”, ett begrepp som första gången användes av Stalin. I argument som direkt motsade den internationalism som varit central för rörelsen, hävdade man nu att socialismen kunde utvecklas i det isolerade, underutvecklade Ryssland. Det gick att samexistera med världskapitalismen genom att undvika att hota kapitalismen och sluta överenskommelser med kapitalistiska länder, med stöd från de utländska kommunistpartierna. Resonemanget hade gått från att den ryska revolutionen skulle hålla ut tills revolutionen hade lyckats någon annanstans, till att Ryssland inte längre behövde någon revolution i Europa för att bygga socialismen. Kommunistpartiernas roll var inte längre att organisera en revolution i sina egna länder utan att försvara Sovjetunionen, dess utrikespolitik och dess byråkratiska ledning.

Fascism och ”socialfascism”

Den andra viktiga diskussionen under kongressen handlade om den tyska revolutionens nederlag. Målet var inte att förstå katastrofen utan att skydda Zinovjev och Kominterns ledning genom att lägga skulden på de tyska ledarna Brandler och Thalheimer, men också på Radek, Trotskijs allierade, och underförstått också på Trotskij själv. Trotskij tillrättavisades dubbelt som ”högeropportunistens källa i Komintern”, och för sin åsikt att de tyska partiledarna inte skulle göras till syndabockar för att ha tillämpat en politik som hade skapats av Kominterns ledning.

Under diskussionen formulerade Zinovjev en analys av fascismen och socialdemokratien som i grund och botten var en föregångare till den teori om ”socialfascism” som Bucharin och Stalin

31 Jane Degras, *The Communist International, 1919-43: Documents*, vol 2, 1923-1928, London: Frank Cass & Co 1971, s 152.

32 *Fifth Congress of the Communist International*, s 154.

senare skulle bygga ut vid Kominterns sjätte kongress. Denna teori sade att socialdemokratien och fascismen var ”tvillingar”, och uteslöt en enhetsfront mellan kommunister och socialdemokrater mot Hitler på grundval av att de förstnämnda inte var bättre än de sistnämnda. Utan att möta något uttalat motstånd hävdade Zinovjev något liknande 1924: ”Det socialdemokratiska partiet har förvandlats till en flygel av fascismen.”³³

Amadeo Bordiga, som höll den officiella rapporten om fascismen, tillade att: ”Fascismen har bara antagit de vänsterborgerliga och socialdemokratiska partiernas gamla plattform i ny form”, och att ”Mussolini seger i Italien innebar en förändring inom borgarklassens ledarskap, men denna förändring utgör ingen förändring av den italienska bourgeoisens program.”³⁴ Det skulle senare upprepas av det tyska kommunistpartiet, att Weimarregimen redan var fascistisk och att Hitler inte skulle innebära någon förändring.

”Enhetsfronten underifrån”

Den nya definitionen av socialdemokratien upphävde enhetsfrontspolitiken – som Lenin och Trotskij fått igenom vid de tredje och fjärde kongresserna för att övervinna de nybildade kommunistpartiernas vänsterism. Med stöd av några få andra delegater försvarade Karl Radek och Clara Zetkin energiskt enhetsfrontspolitiken och gemensam kamp med de reformistiska arbetarpartierna, bara för att höra Zinovjev svara så här: ”Om dessa arbetarpartier verkligen var arbetarpartier så kunde vi bilda en koalition med dem och vi skulle bli oövervinnliga i Europa. Men dessa partier är bara arbetarpartier till namnet. Det är därför ... kontrarevolutionär utopism, det är opportunism att tala om en koalition.”³⁵

Därefter omdefinierade Zinovjev enhetsfronten, inte som en överenskommelse med andra partier, utan som enhet mellan alla krafter ”underifrån”, under kommunistisk ledning. Som de teser som antogs hävdade: ”Enhetsfrontstaktiken underifrån är viktigast, det vill säga en enhetsfront under kommunistpartiets ledning ... den ska under inga omständigheter fördäras till en taktik att sänka våra ideal till den nivå av förståelse som dessa [socialdemokratiska och partilösa] arbetare uppnått.”³⁶

Tanken utvecklades närmare av Ruth Fischer, den av Zinovjev nyinsatta ledaren för det tyska kommunistpartiet, som angrep försvaret av enhetsfrontspolitiken som ”ett försök att framställa fascismen och novemberrepubliken (den demokratiska Weimarrepubliken) som två motsatta krafter och inte som olika former för samma kapitalistiska diktatur.”³⁷ Hon ansåg att det var standpunkten som antagits av de tredje och fjärde kongresserna som låg bakom den tyska revolutionens nederlag 1923: ”Misslyckandet för det tyska oktober berodde på den opportunism som härrör ur enhetsfrontspolitiken med socialdemokraterna, av åren av opportunism som försvagade kommunistpartiet genom att alliera det med socialdemokratien.”³⁸

Radek förkunnade helt riktigt att ”Kamrat Zinovjevs tal, ... innebär enligt min åsikt ett upphävande av fjärde kongressens resolution om enhetsfronten. Ett antal kamrater ansåg att det öppna brevet [det första förslaget till enhetsfront] var opportunistiskt, men Lenin ingrep vid den tredje kongressen och försvarade det.”³⁹ Både Zinovjev och Bucharin hade gått mot enhetsfrontspolitiken vid tredje och fjärde kongresserna, och sa nu att Lenin hade gjort ett misstag när han stödde en politik som först hade utvecklats av Paul Levi. De sa också att Lenin hade kommit att inse att deras ursprungliga uppfattningar mot den hade varit korrekta, utan att ge några bevis för det.

33 *Ibid*, s 22.

34 *Ibid*, s 213.

35 *Ibid*, s 30.

36 Degras, *op cit*, vol 2, s 152.

37 *Fifth Congress of the Communist International*, s 60.

38 *Ibid*, s 59.

39 *Ibid*, s 52.

Bordigas sammanfattande tal om fascismen sa att de olika svar som de oppositionella krafterna hade givit på mordet på Matteotti (en socialistisk motståndare till Mussolini) innebar att: ”Partiet måste anta parollen att undanröja alla antifascistiska oppositioner och ersätta dem med den kommunistiska rörelsens öppna och direkta aktioner.”⁴⁰ Denna ultravänsteristiska fantasi, att inte förena sig med utan gå mot alla andra antifascistiska krafter för att inte vara tillräckligt revolutionära, var förspelet till det tyska kommunistpartiets katastrofala tragedi att inte göra motstånd mot Hitlers maktillträde.

Med tanke på att det zinovjevitiska Komintern antog en politik som var ett förspel till den politik som antogs av Stalins Komintern fem år senare, varför ska man då se zinovjevismen som en särskild politisk strömning men ännu inte stalinism? Till skillnad från stalinismen fanns det vid den femte kongressen fortfarande en öppen opposition som gick mot den nya linjen, försvarade enhetsfronten och argumenterade mot Zinovjevs och Bucharins försök att riva upp de tredje och fjärde kongressernas arbete. Det existerade en opposition men den hindrades betydligt av den demoralisering som den tyska revolutionens nederlag ledde till och accepterandet av den ryska byråkratiska politiken som nödvändig för segern. Styrkeförhållandena övertygade tvivlarna att det var meningslöst att inlåta sig på öppen opposition just då. Trotskij deltog på kongressen som medlem i kongresspresidiet och skrev dess manifest, men vägrade tala på kongressen trots att han ombads ge sin uppfattning om den ryska frågan. Han tillkännagav att det var en sluten fråga av rädsla för att det skulle leda till åtgärder mot honom i det ryska partiet.

Oavsett hur försämrade den femte kongressen var så behöll den sin kommunistiska karaktär, vilket visar sig i tre politiska diskussioner och beslut som var i linje med de tidigare kongressernas anda. Det första beslutet var ”bolsjevismens” enda tilltalande drag, den friska del som utnyttjades för att sälja resten av det annars dödliga paketet. Det var åtgärden att omorganisera kommunistpartierna i fabriksceller – modellen med fabriksavdelningar. En av de få övertygande slutsatser som drogs av den tyska revolutionens nederlag var att det tyska kommunistpartiets majoritet gjorde sina misstag på grund av att dess beslut inte låg i nära linje med fabriksrådets skiftande medvetenhet, och inte på daglig basis kunde avgöra hur mycket de höll med om, eller var mot, deras politiska förslag. Bolsjevikpartiets struktur med fabriksceller hade gjort det möjligt för det att förena sina teorier med de känslor som uppstod underifrån, att bedöma massornas svar på bolsjevikernas förslag och taktik, och på ett flexibelt sätt förändra sin taktik under de snabbt föränderliga händelserna 1917. Den femte kongressen föreslog i sin ”Resolution om partiets ombyggnad på grundval av driftsceller” att kommunistpartierna skulle omorganiseras och använda denna framgångsrika bolsjevikiska modell för att förbereda sig inför nästa revolutionära uppsving.⁴¹

För det andra främjade kongressen den kommunistiska rörelsens antiimperialism genom att understryka att alla kommunistpartier, speciellt de i länder med kolonier, måste engagera sig i praktiskt antiimperialistiskt arbete. De måste stöda de koloniala uppror som spred sig tack vare den dynamik som hade utlösts av att imperierna föll samman efter Första världskriget och av den ryska revolutionen. För första gången började de franska kommunisterna utföra antiimperialistiskt arbete till stöd för revolterna i Nordafrika och antiimperialistiskt arbete i den franska armén. På samma sätt började amerikanerna arbeta kring ockupationen av Filippinerna och därefter till försvar för Augusto Sandino och den nicaraguanska revolutionen.

Slutligen inledde kongressen ett kommunistiskt arbete bland bönderna, och deklarerade att man för att vinna revolutionen måste vinna över bönderna.⁴² I vissa vänsterskildringar har detta avfärdats som en högervändning, som förde in den jordbrukspolitik som RKP fört under NEP i Komintern. Även om detta argument har vissa förtjänster, så var den viktigaste frågan att kommunisterna påbörjade det nödvändiga arbetet som socialdemokratin, inklusive dess radikala del, tidigare hade förkastat. Andra internationalens ”ortodoxa marxistiska” uppfattning var att bönderna var

40 *Ibid*, s 214.

41 *Kominterns femte kongress 1924*, på marxistarkiv.se, s 118.

42 Degras, *op cit*, s 149, 200-205.

småkapitalister som var dömda att utrotas och inte skulle försvaras, eftersom storjordbruk var effektivare. Lenin och bolsjevikerna bröt med denna fatalistiska determinism som en sekteristisk ersättning för en politik. De var för att bönderna skulle ta över de stora egendomarna och dela upp jorden. Politiken vann över bönderna till revolutionen, och till Röda armén under inbördeskriget. Zinovjev hävdade att den ungerska sovjetrepublikens nederlag berodde på att den underlät att ge jord till bönderna.

Dessa tre framsteg inom teori och praktik ursäktar inte zinovjevismens krossande av Kominterns politik och demokratiska normer, men de är tecken på att den kommunistiska rörelsen trots sitt djupgående förfall fortfarande levde som en revolutionär möjlighet.

Zinovjevitisk organisering

Zinovjevismen inledde processen att underordna de utländska kommunistpartierna, deras politik och deras ledningar, under Moskvans byråkratiska intressen. För att få till stånd detta måste de utländska kommunistpartiernas interna uppbyggnad och politiska liv göras om helt och hållet, i en del fall genom att utesluta större delen av medlemmarna.

Det monolitiska partiet

Fram till 1924 var Kommunistiska internationalen och dess anslutna partier fyllda av rejäla, demokratiska debatter. De organisatoriska resultaten av Zinovjevs bolsjeviseringskampanj var början till slutet på denna levande självständighet och förvandlade kommunistpartierna från bärare av revolutionen till redskap för det ryska kommunistpartiet, från revolutionens förtrupp till gränsvakter åt Ryssland. De organisatoriska åtgärderna för att uppnå detta mål, som det skulle ta ytterligare tre till fem år att slutgiltigt åstadkomma, inledde processen att göra slut på arbetardemokratien i de olika medlemspartierna. Åtgärderna själva var raka motsatsen till de leninistiska normer som existerat dithills.

Före 1924 fanns inte uppfattningen om ett monolitiskt parti, ett parti utan meningsskiljaktigheter. ”Det första uppträdandet av beteckningen ’monolitiskt’ på partiet var i en resolution från den trettonde partikonferensen i januari 1924 som fördömde Trotskij”, och mot hans syn på partiet ställde bolsjevismen som ”en monolitisk enhet”.⁴³ Själva det faktum att detta togs upp och accepterades återspeglade hur långt förfallet hade gått. Det var ett språng framåt mot tanken på ett monolitiskt samhälle, på den framtida totalitära stalinistiska staten.

En levande revolutionär organisation som inte har motsättningar är en omöjlighet – fullständig enhet existerar bara på grund av förtryck eller okritisk passivitet. Monolitism är döden för det politiska livet. Den krossade de kommunistiska partierna och gjorde dem oförmögna att leda arbetarrevolutioner underifrån. Den bolsjevikiska ideologiska sammanhållningen med sin grund i ett gemensamt accepterande av partiets principer och program ersattes av ideologisk enhällighet, där meningsskiljaktigheter kallades kätterska avvikelser och förräderi, och i praktiken förbjöd medlemmarna att tänka.

Fraktioner

Före 1924 fanns det fraktioner i alla kommunistpartier. Bolsjevismens hela historia innehåller interna strider mellan olika strömningar, fraktioner och åsiktsriktningar. Det gällde före revolutionen, under den och efter segern, om än i försvagad form efter 1921. Interna strider fördes offentligt, inklusive organisering av fraktioner.⁴⁴ Det var inte leninismen med sina aktivistiska, kampglada medlemmar som kämpade om ledningen som förbjöd fraktioner, utan de socialdemokratiska partierna som

43 Carr, *Socialism in One Country*, vol 2, s 222.

44 Trotskij, *Fraktioner och Fjärde internationalen*, på marxistarkiv.se.

odlade passiva medlemmar, i synnerhet det tyska socialdemokratiska partiet SPD före Första världskriget. Rosa Luxemburg och de tyska revolutionärerna förhindrades organisera sig i fraktioner och deras aktivitet begränsades av disciplinen i SPD, som skulle ha isolerat eller uteslutit dem. Denna den tyska vänsterns oförmåga att organisera sig utöver ett lösligt nätverk försenade utvecklingen av en tysk revolutionär organisation före kriget.

Fraktionsförbudet var en logisk utvidgning av den ryska modell som nu tillämpades i Komintern. Som Trotskij skrev: "[epigonerna] utvidgade ... förbudet från det härskande partiet i Sovjetunionen till Kominterns unga sektioner, och dömde dem därmed till degeneration innan de hade haft tid att växa och utvecklas."⁴⁵ Det var en del av underordnandet under det ryska partiet. Kominterns resolution sa, att för att den skulle kunna vara "ett enhetligt världsparti" måste varje medlemsparti "vara ett centraliserat parti, som icke medger några fraktioner, strömningar eller grupperingar".⁴⁶ Förbudet att organisera sig gällde medlemmarna, som bara kunde acceptera och inte gå mot den befintliga ledningens åsikter och politik, medan ledningen aldrig förbjöds att organisera sig för sina ståndpunkter.

Före denna period betraktades ledarskapet som en koncentration av det kommunistiska partiets högsta politiska medvetande, och som var ansvarigt att kämpa för att höja resten av organisationen till denna nivå. Dess roll var att ta initiativ till en politik för att stärka organisationen och genomföra denna politik under kampen i världen utanför. Det revolutionära ledarskapet i den kommunistiska rörelsen ersattes med ett byråkratiskt ledarskap som inte kunde utmanas. Ett revolutionärt ledarskap måste under demokratisk kontroll underifrån bevisa att deras politik, initiativ, aktioner, propaganda och praktik är de bästa alternativen för organisationen. Detta blir omöjligt när det skapas fogliga, lätthanterliga, passiva medlemmar som är oförmögna att utmana politiken eller byta ut ledningen.

Rätten att bilda fraktioner var och är en grundläggande demokratisk rättighet i varje socialistisk organisation. Utan det förnekas medlemmarna rätten att tänka, ha en annan mening eller föra fram en alternativ politik, de hindras från att föra fram nya idéer eller nya ledare, de förnekas möjligheten att rätta till misstag, och de kan inte använda basmedlemmarnas erfarenheter och band till arbetarklassen och de sociala rörelserna utanför partiet för att skapa, utveckla, utvidga och rätta till partiets politik. Om arbetarna inte kan kontrollera sitt eget parti så kan de inte bli rustade att härska, att styra samhället. Det är i ett revolutionärt parti som arbetarklassens medvetande utvecklas så att arbetarna kan kontrollera samhället. Utan arbetardemokrati finns det inget revolutionärt arbetarparti, oavsett vad det kallar sig.

Även om bolsjevismen hävdade rätten att bilda fraktioner så betydde det inte att den uppmuntrade fraktioner, fraktionskamp eller en fraktionskultur – på samma sätt som att stöda rätten till självbestämmande inte innebar att kräva avskiljande eller splittring av existerande länder. Precis som med rätten till självbestämmande övervanns inte motsättningen mellan rätten att bilda fraktioner och fraktionalism med ett förbud mot dessa grundläggande demokratiska rättigheter, utan med hjälp av en politik som avsåg att övervinna behovet att utnyttja dem. Bolsjevismen och den kommunistiska rörelsen när den var som bäst undvek utvecklingen av en fraktionskultur och splittrande fraktionskamp genom att skapa en intern kultur som värderade demokratisk kontroll underifrån, respekterade skillnader och skyddade minoritetens rättigheter.

Permanent fraktioner är "i sig själva ett oroande symptom" skriver Trotskij,⁴⁷ och de går inte att lösa genom att helt enkelt förbjuda dem, utan att man kränker medlemmarnas demokratiska rättighet att ha en avvikande mening. Men om de finns ständigt så är det ett tecken på att lojaliteten är mot fraktionen och inte mot organisationen. Det finns ingen logisk grund för att upprätthålla en permanent fraktion utom om man saknar tilltro till organisationen, dess politik, principer, demokrati

45 *Ibid*, s 2.

46 *Kominterns femte kongress 1924*, på marxistarkiv.se, s 19.

47 Trotskij, *Fraktioner och Fjärde internationalen*, på marxistarkiv.se, s 3.

eller ledning, och är ovillig att ta ansvar och acceptera disciplin mot hela organisationen. Splittningen som permanenta fraktioner orsakar leder till en politik kultur som saknar tilltro, lojalitet och kamratliga relationer, och till politisk förflamning som framkallar ett ständigt hot om splittring.

Zinovjevs svar på fraktionell aktivitet var uteslutning och splittringar. Ibland är splittring det enda sätt på vilket rörelsen kan gå framåt eller förbli trogen sina principer. Under ”bolsjeviseringen” skedde täta och destruktiva splittringar som var mellanstationer till en stalinistisk likriktning.

Offentlig diskussion och debatt

Under 1920-talet före ”bolsjeviseringen” presenterades diskussionen inom organisationerna – inklusive minoritetens uppfattningar – ofta i den offentliga pressen. Givetvis gjorde kommunistpartierna skillnad mellan offentliga politiska debatter och känsliga, privata diskussioner om personal, interna problem, säkerhet och organisering för yttre kamp. Tidvis hade minoriteter i RKP till och med rätt till egna tidningar.⁴⁸ Denna sortens öppna debatt kunde bara föras i ett parti med en stark politisk sammanhållning, som grundades på ömsesidig enighet om fasta principer och att acceptera förtroende och lojalt, disciplinerat samarbete. I det ryska partiet försvann inte detta med fraktionsförbudet 1921, utan med kampanjen mot Trotskij. Enligt E H Carr var ”Partikrisen under november-december 1923 ... det sista tillfälle då *Pravda* utgjorde ett forum för kontroversiella uttalanden från stridande grupper inom partiet. Därefter blev tidningen uteslutande centralkommitténs eller politbyråns officiella språkrör.”⁴⁹

Majoriteten hade rätt att slå fast prioriteringarna och organisera verksamheten, inklusive när, var och vad som var öppet att debattera. När den var demokratisk och mottaglig för minoritetens rättigheter ifrågasattes aldrig dessa majoritetens rättigheter. Men den femte kongressen införde en ny politik som antogs enhälligt: ”Organisationskommissionen ... tillkännager med skärpa ... att partiorganens beslut måste genomföras av alla partimedlemmar, och att frågor bara får diskuteras innan berörda partiorgan tagit beslut.”⁵⁰

När ett beslut hade tagits skulle ingen diskussion därefter få förekomma. När rätten till avvikande uppfattningar angreps så attackerades givetvis också rätten att debattera meningsmotsättningar offentligt. Dessa rättigheter var så inrotade i den kommunistiska rörelsen att det tog årtal att inskränka dem. Men denna zinovjevitiska praktik är idag accepterad som en leninistisk praxis av många ärligt revolutionära grupper som är omedvetna om dess ursprung vid Kominterns femte kongress.

Demokratisk centralism

Sammanblandningen mellan Zinovjev och Lenin har gjort att det fortlever en misstro mot den leninistiska demokratiska centralismen, som innebär att aktioner som beslutats demokratiskt ska genomföras på ett centraliserat, disciplinerat sätt även om det finns taktiska eller politiska motsättningar. Om det inte finns motsättningar så finns inget behov av disciplin, och det finns inget behov av demokrati om den begränsas till diskussioner som inte leder till beslut eller att delta i gemensamma aktioner. Den leninistiska demokratiska centralismen organiserades för att stärka den revolutionära politiken i dess kamp mot andra politiska strömningar, och för att möta statens och arbetsgivarnas centraliserade, disciplinerade makt med en lika stark, disciplinerad motkraft som kunde segra. Den demokratiska centralismen är inte stelbent utan förändras med omständigheterna: strikt disciplin, till och med order, i enad kamp, helt fria diskussioner i frånvaro av omedelbara aktioner.

När den är som bäst prioriterar de leninistiska partiernas disciplin samarbete för att övervinna skill-

48 Pierre Broué, *Anmärkingar om bolsjevikpartiets historia*, på marxistarkiv.se, s 5.

49 E H Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, Lund : Cavefors, 1979, s 305.

50 *Fifth Congress of the Communist International*, s 266.

nader, personalism, moralism och individualism. Det finns en betoning på skolning och utbildning för att höja alla medlemmars politiska nivå och utveckla deras möjlighet att leda arbetarklassen. Den höga nivån på disciplinen, på skapandet av kadrer, kan bara existera med hjälp av fullt stöd till rörelsens grundläggande traditioner, teori och program, och lojalitet mot kamraterna och organisationen.

Den zinovjevitiska byråkratiska centralismens adelsmärke var att den ersatte den djupt upproriska revolutionärt kommunistiska kulturen i en aktivistisk, antielitistisk demokrati underifrån med en foglig medlemskår som var beredd att lyda order uppifrån utan att fråga. Leninismen lägger enorm betoning vid den subjektiva faktorn. Under specifika historiska omständigheter då de objektiva villkoren för en revolution är mogna och en förrevolutionär situation öppnar sig, då är den subjektiva faktorn avgörande. Den revolutionära rörelsens historia har bekräftat att nyckeln till framgång är ett politiskt erfaret parti med en mogen ledning och disciplinerade, skolade kadrer som är förmögna att bli ledarskapet.

Zinovjev utsåg och ersatte partiledningar efter eget gottfinnande, och grundade inte sina beslut på kompetens utan på personlig lojalitet. Utrensningar och uteslutningar på grund av meningsskiljaktigheter skapade en underdånig medlemskår som var skolad att godta svängningar i kommunistpartiernas politik oavsett hur bisarra de var. Ett effektivt revolutionärt ledarskap kräver ett samarbetsvilligt kollektiv med arbetsdelning som utnyttjar olika individers styrkor och förmågor, och som tar gemensamt ansvar för organisationen och hela ledarskapet. Fram till den trettonde partikonferensen i januari 1924 hade det ”varit praxis att välja delegater ... i proportion till antalet röster.” Denna praktik föll offer för den antitrotskistiska kampanjen och kom långsamt att sprida sig till hela Komintern, när minoriteter uteslöts från valda poster och ledningar.⁵¹

Genom att kväva avvikande åsikter och ersätta den demokratiska centralismen – den pulserande centralism grundad på fri debatt och diskussion som hade präglat Kominterns praktik – med en byråkratisk centralism eller styre med hjälp av påbud, var Zinovjevs bolsjeviseringskampanj förödande för den subjektiva faktorn i 1920-talets nya, lovande men långtifrån mogna kommunistpartier. I och med Kominterns sammanbrott gick de leninistiska ledarskaps- och kadernormerna förlorade, och blev bara kvar inom små grupper i den radikala rörelsens utkanter. Man får inte blanda samman en process med sin avslutning. Den har inre motsättningar som gör att den inte bara kan leda till ett enda oundvikligt resultat. Även om Zinovjev 1924 inledde en process att strypa de kommunistiska partiernas fortfarande revolutionära, demokratiska kultur, så tog det resten av decenniet innan den var fullbordad. Stalinismen kunde bara segra genom att fysiskt krossa bolsjevikpartiet och eliminera och till sist mörda alla de kommunister, inklusive de ursprungliga medlemmarna i Stalins fraktion, som hade deltagit i arbetarnas revolution, och försvarat eller på något sätt varit fästa vid arbetarnas intressen och makt.

Zinovjevismen i praktiken: de utländska partiernas förvandling

Denna del ska titta på vilken inverkan Zinovjevs bolsjeviseringskampanj hade på tre partier: de franska och tyska partierna, de viktigaste kommunistpartierna, och det amerikanska, föregångaren till vår egen rörelse.

Det franska partiet

Det franska kommunistpartiet, PCF, var först att genomföra den antitrotskistiska kampanjen och omformas av ”bolsjeviseringen”. Den existerande franska ledningen under Albert Treint, generalsekreterare, och Suzanne Girault, ledare för organisationen i Paris, hade en historia av inkompetens som ledde till att PCF snabbt förlorade stöd inom den franska arbetarklassen. Men när de helt och hållet underordnade sig Zinovjev och blev helt beroende av Moskva, så fick de stöd från

⁵¹ Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, s 314.

Komintern. En ledande historiker över PCF konstaterar: ”Hur mycket PCF hade utvecklats sedan december 1922 (fjärde kongressen) går att mäta i det faktum att det 18 månader senare (femte kongressen) inte längre var egendomligt att Moskva utsåg ledningen.”⁵²

1923 kallade Zinovjev PCF för ”vår viktigaste sektion”.⁵³ Tyskland var centralt för att utforma Kominterns politik, men Frankrike var avgörande för Zinovjevs ambition att knuffa Trotskij åt sidan under kampen om att efterträda Lenin. PCF var det parti som Trotskij främst identifierades med, där han hade mest personlig prestige och auktoritet. Om man kunde undanröja stödet för Trotskij i PCF så kunde det bli en modell som kunde användas igen i hela Komintern.⁵⁴

Trotskij gick i bräschen för ansträngningarna att överbrygga den historiska klyftan mellan vänster-socialister och syndikalister. Han övervann den politiska misstron mellan dessa motsatta traditioner genom att bygga ett gemensamt politiskt program och aktivitet mot imperialism och krig. De ledande franska revolutionära syndikalister som Trotskij påverkade – Alfred Rosmer, Pierre Monatte, Albert Bourderon och Alphonse Merrheim – var avgörande för att samla ett internationellt stöd från syndikalister och anarkister för att bilda Tredje internationalen.

Vid PCF:s kongress i Lyon i januari 1924, där Treint hade blivit avsatt på grund av sin inkompetens, fördes ingen diskussion om konflikten i det ryska partiet och det fanns ingen trotskistisk fraktion. Under påföljande månad lärde sig Treint utnyttja de ryska motsättningarna för sin egen karriär. Han fördömde den ryska oppositionen för att vara småborgerliga mensjeviker och hävdade att Trotskij och Radek var ”högeropportunisterna” som hade saboterat den tyska revolutionen. Alla dessa tankar härmade Zinovjevs och Stalins angrepp vid den nyligen genomförda trettonde ryska partikonferensen. Treint, ”vars ställning i huvudsak var beroende av stödet från Moskva [han satt nu åter säkert i ledningen], var den första och mest entusiastiska förespråkaren för bolsjevisering i något utländskt parti.”⁵⁵ Ordet ”bolsjevisering” uppträdde första gången i en artikel av Treint i mars 1924.⁵⁶

När teorin om socialfascismen antogs var Treint alltför ivrig att visa sig duktig för Zinovjev. Han vimsade till Kominterns teori genom att lägga till anarkismen i blandningen, och talade om den ”grundläggande likheten” mellan fascism, socialdemokrati och anarkism. Treint uppfann begreppet ”anarkofascism”, som han betecknade som en del av den borgerliga kontrarevolutionen och fiende till PCF. Som en ledande historiker av PCF säger: ”Treint misstolkade syftet med den antitrotskistiska kampanjen. Till skillnad från Zinovjev trodde han på sina ideologiska påfund.”⁵⁷ Eftersom borgerlig demokrati och fascism i grund och botten var samma sak, förkunnade Treint: ”Vi går inte framåt mot fascismen, den är redan här.”⁵⁸

Före 1924 ”klarade sig partiet på sina egna inkomster ... [dels] på grund av PCF:s relativt höga medlemsantal under de två första åren och det entusiastiska gensvar det fick från arbetarklassen, delvis därför att apparaten hölls liten.”⁵⁹ I sina memoarer skrev L O Frossard, partiets general-

52 Robert Wohl, *French Communism in the Making: 1914-1924*, Stanford: Stanford University Press 1966, s 393.

53 Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 141.

54 Trotskij's band till den franska kommunismen gick tillbaka till de socialistiska och syndikalistiska motståndarna mot Första världskriget, de två strömningar som förenades och bildade PCF. Trotskij befann sig i exil i Paris 1914-1916, redigerade dagstidningen *Nasje Slovo*, som enade oppositionen mot kriget. Trotskij var aktiv i syndikalisternas antimilitaristiska grupp, där han ”präglade deras politik och förde in dem i Zimmerwaldrörelsen. Han kom därmed att stå fadder åt det franska kommunistpartiet”. För detaljer se Isaac Deutscher, *Den väpnade profeten*, på marxistarkiv.se, s 138.

55 Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 151. För mer om PCF 1924-1926, se Wohl, *French Communism in the Making*, s 351-432, Carr, *Ryska revolutionen 1917-1923*, Stockholm : Cavefors 1970, vol 3, och Alfred Rosmer, Boris Souvarine, Emile Fabrol och Antoine Clavez, *Trotsky and the Origins of Trotskyism*, London: Francis Boutle 2001, s 13-14.

56 Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 94.

57 Wohl, s 386, 416,

58 Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 156.

59 Wohl, s 404.

sekreterare fram till januari 1923, att ”inte en rubel skickades till organisationens eller tidningens kassa ... Vi ansåg att ett stöd från Moskva inte bara skulle beröva oss vårt oberoende, utan också få partiet att glömma hur viktiga medlemmarnas egna ansträngningar var.”⁶⁰ Allt detta skulle förändras med bolsjeviseringen. Medlemsantalet och stödet minskade dramatiskt medan den byråkratiska apparaten växte snabbt. ”Som i så många andra frågor kom den stora förändringen i partiets finanser mellan mars och oktober 1924.”⁶¹ Apparaten var nu beroende av kassören i Moskva för sitt uppehåll, och blev den kraft som ödelade basmedlemmarnas kontroll.

Bolsjeviseringen av PCF var en katastrof i varje avseende. Det ledarskap som hade grundat partiet, Souvarine, Rosmer, Monatte och andra uteslöts för att ha stött oppositionen i Ryssland, medan Treint dundrade ”enhetlig ideologi, enhetlig politik, enhetlig struktur, enhetligt ledarskap”.⁶² Under de 18 månaderna av omorganisering lämnade nästan tre fjärdedelar av medlemmarna och ersattes av nya personer som inte hade gått igenom kampen mot kriget, den kamp mot socialdemokratien och centrismen som hade skapat partiet 1920 och enandet med syndikalisterna. Förlusten av stöd inom allmänheten visade sig i den kraftiga minskningen av partiets röstantal från parlamentsvalen 1924 till lokalvalen 1925.⁶³ Treint kom senare att uteslutas tillsammans med andra zinovjeviter från den Förenade vänsteroppositionen 1927. Men vid partikongressen i juni 1926 ”hade den stora majoriteten av de oppositionella antingen jagats ut ur partiet eller tvingats till tystnad. När Treint och Girault försvann så överlämnade de sina platser ... till Thorez, Doriot och Marty. Ett nytt kommunistparti, Stalins kommunistparti, hade fötts.”⁶⁴

Zinovjevs användning av PCF som modell för ”bolsjeviseringen” var en framgång, en katastrof och en tragedi. Den hade lyckats förvandla partiet till den monolit som Zinovjev eftersträfvade, och den gjorde det snabbare än någon annanstans. Den var en katastrof eftersom den drev bort stridbara, självständigt tänkande, revolutionära arbetare och minskade kommunismens specifika vikt inom den franska arbetarklassen. Den var en tragedi eftersom framgången för den öppnade dörren för staliniseringen och drev tillbaka den franska arbetarklassen för generationer framåt.

Det tyska partiet

Utanför Ryssland var det viktigaste kommunistpartiet det tyska. Tysklands arbetarklass var den bäst organiserade, mest stridbara och disciplinerade arbetarklassen med den starkaste revolutionära traditionen och möjligheterna. Bolsjevikernas perspektiv bekräftades när revolutionen bröt ut i Tyskland i november 1918, med arbetarråd som var större, starkare, mer radikala och mer utbredda än i Ryssland 1917. Det bolsjevikerna inte hade förväntat sig var hur svårt det var att bygga ett revolutionärt parti och ledarskap mitt under revolutionen, och att socialdemokratien skulle alliera sig med arméns överkommando för att bli kontrarevolutionens främsta organisator. Det tyska socialdemokratiska partiet (SPD:s) agerande 1918-1919, då de satte in *Freikorps*, beväpnade kontrarevolutionära förband, för att krossa kommunisterna, klöv arbetarklassen med en linje av blod. Under ledning av SPD:s ledare och försvarsminister Gustav Noske dödade *Freikorps* tusentals arbetare och mördade centrala kommunistledare, inklusive Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Leo Jogiches, Eugene Levine och andra.

Trots det var de tyska arbetarna under åren fram till 1923 indragna i den ena modiga kampen efter den andra under en pågående revolutionär process, och de byggde upp Tysklands kommunistiska parti (KPD) till ett massparti. Den mest fullständiga, objektivt revolutionära situationen utvecklades 1923 på grund av en hejdlös inflation som sänkte arbetarklassens och småbourgeoisins levnadsstandard till misär och svält. Under dessa förhållanden invaderade och ockuperade Frankrike Ruhr-

60 *Ibid*, s 404.

61 *Ibid*, s 405.

62 *Ibid*, s 417.

63 Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 363.

64 Wohl, s 426.

området. På våren och sommaren 1923 uppstod ett tätt nätverk av fabriksråd under ledning av KPD, som nu hade en majoritet av arbetarklassen bakom sig. Partiledningen, inklusive Brandler och Thalheimer, lamslogs av denna snabba utveckling och bad det ryska partiet att skicka Trotskij till Tyskland för att hjälpa till att leda revolutionen. Ryssarna avslög begäran av fraktionella skäl. Om Trotskij hade lyckats som ledare för den tyska revolutionen så skulle han konsoliderats som Lenins efterträdare. Men den redan konservativa och byråkratiska ryska ledningen förhalade det hela, drog ut på tiden och kunde inte tillhandahålla någon egen revolutionär ledning, och lät en av de bästa möjligheterna till revolution och räddning för de ryska arbetarna gå förlorad.⁶⁵

Det slutgiltiga nederlaget för den tyska revolutionen blev katastrofalt och avslutade den period av uppsving för världsrevolutionen som inletts 1917. Skeppsrottet för den europeiska revolutionen demoraliserade den internationella arbetarklassen och gjorde den mottaglig för den största lögnen inom 1900-talets socialism: att stalinismen var en fortsättning på den ryska revolutionen och hade kvar en del rester av socialism, oavsett hur förvrängda. I Ryssland försvann de förklaringar som hade rättfärdigat substitutionismen och att hålla ut tills den tyska revolutionen räddade dem. Inom överskådlig framtid var den ryska revolutionen isolerad till ett underutvecklat land. Byråkratin utnyttjade denna öppning för att ännu mer försvaga den kvarvarande kontroll som arbetarna hade över den sovjetiska ekonomin, politiken och livet.

Som vi diskuterade tidigare var Zinovjevs omedelbara intresse att undkomma ansvar för katastrofen i Tyskland, att lägga skulden på Radek, Brandler och Thalheimer och göra Trotskij till syndabock. Radek var förbunden med Trotskij, medan Brandler och Thalheimer stödde trojkan, men eftersom Trotskij hade varit mot att göra lokala ledare som bara genomförde Kominterns politik till syndabockar, så kunde man genom att skjuta över ansvaret för nederlaget på Brandler också utnyttja det för att knyta Trotskij till nederlaget. Zinovjevs bolsjeviseringskampanj i Tyskland var ämnad att ena KPD mot Trotskij och rentvå Zinovjev, Kominterns exekutivkommitté och den ryska politbyrå. Det tyska partiets och revolutionens öde underordnades nu den ryska byråkratins fraktionella behov.

Komintern avlägsnade Brandler och hans närmaste medarbetare och inrättade ett ledarskap som var allierat med Zinovjev. Den nya ledningen hade sin egen inhemska ultravänsteristiska politik. Under den tredje och fjärde kongressen hade de gått mot både Trotskij och Lenin som högeropportunister därför att de var mot marsaktionen och för att de stödde gemensam kamp med socialdemokrater. De nya ledarna – Ruth Fischer, Arkadi Maslow, Arthur Rosenberg, Werner Scholem och Hugo Urbans – hävdade att enhetsfrontsarbetet hade förvanskat partiets revolutionära politik, undergrävt dess bolsjevism och orsakat dess nederlag.⁶⁶ Komintern höll med, och lade till att Brandler, Thalheimer och Radek ”hade främsta ansvaret för de socialdemokratiska förvrängningarna av KPD:s politik som hade varit så skadliga 1923.”⁶⁷ För att KPD skulle bli ”ett verkligt bolsjevikiskt parti” måste det avvisa de tredje och fjärde Kominternkongressernas enhetsfrontspolitik, som ursprungligen introducerats i Komintern av KPD.

”Denna ’vänster’ försökte göra rent hus med sympatin för ’trotskismen’ i partiet”, i enlighet med Zinovjevs behov. Det var ”Ruth Fischer, den mest extrema i den internationella zinovjevitiska fraktionen, som i arbetarklassdistriktet Wedding i Berlin genomdrev en resolution som uppmanade till uteslutning av Trotskij.”⁶⁸ Men den nya ledningen hade ett större problem än det fåtalet lokala trotskister, och det var arvet från Luxemburg och Spartakistförbundet, med medlemmar som var de mest politiskt självständiga, obundna och självsäkra i något kommunistparti. För att lösa detta dilemma fick de Komintern att hitta på ”luxemburgismen” som en irrlära som skulle utrotas. Kominterns ”Tesar om bolsjeviseringen” slog fast att ”Bland luxemburgisternas viktigaste misstag av praktisk betydelse idag är: den icke bolsjevikiska behandlingen av frågorna om ’spontanitet’ och

65 Pierre Broué, *The German Revolution, 1917-1923*, Chicago: Haymarket 2006.

66 För åren med bolsjevisering i Tyskland se Carr, *Socialism in One Country*, vol 3, s 96-118, 321-351.

67 Degras, s 207.

68 Pierre Broué, *Den tyska vänstern och den ryska oppositionen (1926-1928)*, på marxistarkiv.se, s 2.

'medvetande' och om 'organisation' och 'massorna'. Deras felaktiga teorier i dessa frågor ... hindrade dem från att på rätt sätt bedöma partiets roll under revolutionen."⁶⁹

Denna anklagelse riktades mot Luxemburg, KPD:s grundare och tillsammans med Lenin och Liebknecht en av Kominterns tre grundare. Lenin respekterade henne mer än någon annan socialist och talade om henne som "örnen". Han diskuterade med henne under tvister om självbestämmande, politiken mot bönderna, kapitalackumuleringen och om organisatoriska motsättningar i det ryska partiet (som hon också tillhörde), men aldrig om partiets roll, spontanitet och medvetande.

1924 hittade Zinovjev på tre myter: Leninkulten, trotskismen och luxemburgismen. Innan dessa myter innehåller inte något som Lenin eller Komintern skrivit ens en antydning av kritik mot Luxemburg som "spontanist" som inte förstod partiets ledande roll under revolutionen. Hennes "spontanitet" var inte motstånd mot att partiet skulle leda, utan att hon insåg SPD-ledningens konservativa, byråkratiska karaktär. Hennes organisatoriska svaghet var att det tyska SPD förbjöd fraktioner, och att hon skulle blivit utesluten om hon hade organiserat en. Myten om Luxemburg, som skapades för att rensa KPD från dess demokratiska kultur och kadrer som skolats och utbildats av Luxemburg och hennes lärjungar, upprepas fortfarande av anti-stalinister som felskolats av historier som godtagit dessa zinovjevitiska fabler som ett leninistiskt evangelium.

Kampanjen mot Luxemburg i Komintern var lika skadlig för dess politiska framtid som kampanjen mot Trotskij. Enligt Herman Weber, KPD:s historiker, innebar förvandlingen att "det radikala marxistiska parti som Rosa Luxemburg grundat ... [förändrades] till den stalinistiska apparatens parti." Stalinismen, påpekar Weber, "importerades via Komintern, [och] ödelade fullständigt partiets politiska karaktär och dess förmåga till intellektuell ledning."⁷⁰ För att få till stånd den sorts stalinistiska parti som underlättade Hitlers seger måste man först förstöra KPD. Processen inleddes av Zinovjev och hans allierade, men i det tyska partiet tog det årtal att åstadkomma. "Till och med efter nederlaget i oktober 1923", konstaterar Weber, "återspeglades demokratin i partiet i fraktionella diskussioner ... med egna talare och plattformar vid alla delegatskonferenser ... partiets aktiva medlemmar kunde uttrycka sina åsikter. Efter 1924 hade 'vänstern' som mål att undanröja alla fraktioner med hjälp av 'bolsjevismen'. Men den lyckades inte."⁷¹

1926 stödde 30% av de aktiva medlemmarna Vänsteroppositionen. 1927 fanns det fortfarande 10 fraktioner i partiet. Men då återstod färre än 40.000 av de 320.000 medlemmar som fanns 1920, och av dess skulle många komma att uteslutas under de följande två åren. Trots sina svagheter var KPD 1923 det största revolutionära partiet sedan bolsjevikerna. Fem år senare gjorde förvandlingen av det att det var oförmöget att på ett effektivt sätt hindra nazisternas uppgång. Denna dubbla tragedi, stalinismen och nazismen, var det värsta slag som den internationella rörelsen drabbats av, och som den ännu inte har övervunnit. Oavsett hur uppriktiga avsikter de zinovjevitiska ledarna hade, så spelade de historiskt rollen som nyttiga idioter för Stalins och Hitlers segrar.

Det amerikanska partiet

USA:s kommunistiska parti (CPUSA) växte fram ur det explosiva industriella och politiska uppsvinget inom den amerikanska arbetarklassen under och omedelbart efter Första världskriget. Efter en valkampanj mot kriget fick Amerikas socialistiska parti (SPA) 1917 sin högsta röstsiffra, med i medeltal 25% i städerna i nordost. Efter kriget svepte en mäktig strejkvåg fram över landet. Höjdpunkten var 1919, som präglades av den stora stålstrejken och generalstrejken i Seattle, och följdes av bildandet av lokala arbetarpartier över hela landet. CPUSA uppstod ur denna jäsning och

69 Degras, 191.

70 Herman Weber, "The Stalinization of the KPD: Old and New Views", i Norman Laporte, Kevin Morgan och Matthew Worley, *Bolshevism, Stalinism and the Comintern: Perspectives on Stalinization, 1917-23*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2008, s 22.

71 *Ibid*, s 37.

den omgestaltning av den radikala rörelsen som kriget och den ryska revolutionen ledde till. Olika socialistiska, syndikalistiska och anarkistiska strömningar omgrupperades under processen att bilda ett revolutionärt parti. Precis som andra kommunistpartier blev det under sina tidiga år uppdelat i falanger när olika strömningar kämpade om vilken karaktär partiet skulle få.

Men CPUSA hade fler falanger än något annat parti eftersom det uppstod ur ett stort antal federationer som talade främmande språk. Mindre än 10% av medlemmarna tillhörde de engelsktalande avdelningarna. De flesta var isolerade i ghetton i etniska enklaver, långt borta från det amerikanska livet, kulturen, politiken och arbetarrörelsen. Som ett resultat av det gick partiet igenom en rad splittringar som försvagade det, och det kunde inte förenas i en enad organisation. Det var först efter påtryckningar från Komintern som partiet tvingades att förena sig, arbeta öppet som en laglig organisation, tala engelska, stöda kampen för reformer och arbeta i fackföreningarna.

Ända från början, långt innan zinovjevismen, var det amerikanska partiet Kominterns beroende, trassliga barn. Innan stalinismen lyckades det aldrig skapa ett sammanhängande samarbetande ledarskap. Partiet accepterade ”bolsjeviseringskampanjen” utan opposition på grund av sitt beroende av Komintern, men också på grund av en önskan att övervinna sin egen försvagande fraktionism.

Till skillnad från de andra partierna, som hade egna självständiga liv före ”bolsjeviseringen”, så var det amerikanska partiet nästan ägt av Komintern. I de franska, tyska och andra partierna tvingades Zinovjev ingripa för att inrätta en lojal ledning. I det amerikanska partiet försäkrade alla ledare honom sin lojalitet. Icke desto mindre genomfördes en amerikansk ”bolsjeviseringskampanj” av en av de partiledare som var närmast knuten till Komintern, James P Cannon.

Cannon kallades ”bolsjeviseringens härförare”. Han var den främste förespråkaren och kämpen för att tillämpa femte kongressens beslut. Han var inte ombud för Zinovjev på samma sätt som Treint, Fischer och Maslow. Han var, med sina egna ord, ”lojal mot Komintern och dess beslut”, och han accepterade dess beslut utan frågor. 1924, skrev Cannon, ”är Kommunistiska internationalens ord avgörande i alla partifrågor.”⁷² Cannon betonade vikten av att förbjuda fraktioner:

Det [ett bolsjevistikiskt parti] måste vara ett centraliserat parti som förbjuder fraktioner, tendenser och grupper. Det måste vara ett monolitiskt parti ... vårt parti har hemsökts av fraktioner, tendenser och grupper. Minst hälften av partiets energi har lagts ner på fraktionsstrider, den ena efter den andra. Vi har till och med vant oss att godta detta tillstånd som något normalt. Vi har gått så långt att vi belönat fraktionism genom att ge fraktioner representation i partiets viktiga kommittéer.⁷³

Bolsjeviseringskampanjen inleddes 1924, och även om ”det var den övergripande parollen under decenniets andra hälft” så ”tog det sex år för det amerikanska kommunistpartiet att gå från bolsjevisering i teorin till bolsjevisering i praktiken.”⁷⁴ Även om fraktioner och fraktionsstrider formellt fördömdes, så blev de efter 1924 allt intensivare när olika klickar inom ledningen försökte alliera sig med olika personer i Komintern. De förföll snabbt till en sorts gängkrig som skulle dominera den amerikanska kommunistiska rörelsen från 1925 till 1928.

1925 krävde Komintern att Ludwig Lore skulle uteslutas för trotskism. Lore var en av CPUSA:s grundare och en av redaktörerna för *The Class Struggle* [Klasskampen], den teoretiska tidskrift som ledde till att partiet bildades. Han var redaktör för *Volkszeitung*, en tyskspråkig dagstidning som var partiets äldsta och teoretiskt mest utvecklade publikation. Rösterna från Lores fraktion var avgörande för valet av William Z Foster och James Cannon till ledningen 1923. Lore utropade deras

72 James P Cannon, *James P Cannon and the Early Years of American Communism: Selected Writings and Speeches, 1920-1928*, New York: Prometheus Research Library 1992, s 232.

73 *Ibid*, s 237.

74 Theodore Draper, *American Communism and Soviet Russia*, New York City: Viking 1960, s 153-154.

seger till ”en seger för trotskismen”.⁷⁵ När han i slutet av 1924 publicerade delar av Trotskijs *Oktoberrevolutionens lärdomar* krävde Komintern att han slutade att publicera Trotskij och istället tryckte ett av *Pravdas* angrepp på Trotskij. Cannon och Browder förbjöd omedelbart publicering av Trotskijs artiklar i *Workers Monthly* [Arbetarnas månadstidning], CPUSA:s teoretiska tidskrift.⁷⁶ Efter att ha utslutits 1925 var Lore en av fem personer som i början av 1928 utan framgång försökte bilda en trotskistisk kärna.⁷⁷

Vid partiets fjärde partikonvent i augusti 1925 riktade Komintern ett oerhört slag mot det amerikanska partiets inre demokrati. Foster-Cannons grupp hade lett partiet under fraktionskampen sedan 1923. Partiet var helt splittrat. En del av avdelningarna var till och med splittrade i två. På grundval av proportionell representation fick Foster-Cannons grupp i denna atmosfär 40 kongressdelegater mot 21 för den fraktion som leddes av Jay Lovestone och Charles Ruthenberg. Kongressens beslut störtades över ända när den fick ett telegram från Moskva som började: ”Ruthenberggruppen är mer lojal mot Kommunistiska internationalens beslut.” Det ledde till ett skämt bland kommunistiska basmedlemmar: Vad är det för likhet mellan partiet och Brooklyn Bridge? Svar: båda är upphängda i kablar!*

Detta telegram var ett uttryck för Kominterns strävan att ta ledningen från Foster-Cannons majoritet och överlämna kontrollen till den helt medgörliga Lovestone-Ruthenbergminoriteten. Komintern räknade helt riktigt med att Foster-Cannons grupp skulle splittras, eftersom Cannon skulle stöda dem. När telegrammet kom sa Foster att han ville kämpa mot det. Cannon splittrade då Foster-Cannons valkommitté och bildade sin egen grupp för att acceptera beslutet från Moskva. Cannons grupp diskuterade vad telegrammet menade med ”Ruthenberg är mer lojal”. De beslutade att Komintern hade rätt eftersom Foster hade en oberoende bas och stöd inom fackföreningarna. Ruthenberg hade inget stöd utanför partiet, och måste därför av nödvändighet vara mer undergiven eller ”lojal”. Cannon stred därefter för att Kominterns ingripande inte skulle debatteras av partiets medlemmar, eftersom det skulle ”misskreditera Kommunistiska internationalen inför partiets kamrater och knäcka tilltron till Kommunistiska internationalens beslut.”⁷⁸

Theodore Draper kallade det fjärde partikonventet 1925 för ”den politiska och organisatoriska skiljelinjen”.⁷⁹ Resultatet av bolsjeviseringen blev att partiet gick från att vara beroende av råd från Komintern till att inte längre demokratiskt kunna avgöra sin egen politik eller ledning. Precis som i KPD och PCF hade de personer i CPUSA som så småningom skulle gå över till trotskismen tidigare varit representanter för den ”bolsjeviseringskampanj” som gjorde rent hus inom den kommunistiska rörelsen.

Avslutning: avveckla zinovjevismen

Zinovjevs ”bolsjeviseringskampanj” 1924 ledde till att den tyska revolutionens nederlag och den ryska revolutionens förfall fördes över till Komintern. Den gjorde massiv skada på den kommunistiska teorin och praktiken. Till slut ryggade Zinovjev själv tillbaka från sin skapelse, när Stalin tog makten över apparaten och hindrade Zinovjev från att leda trojkan och Komintern. Zinovjev svarade också på Leningradarbetarnas ökande oro över NEP, den växande ojämlikheten och den ständigt minskande arbetarmakten. 1925 bildade Zinovjev en opposition som också kallas Leningradoppositionen.

⁷⁵ *Ibid*, s 106.

⁷⁶ Bryan Palmer, *James P Cannon and the Origins of the American Revolutionary Left: 1890-1928*, Urbana och Chicago: University of Illinois Press 2007, s 232.

⁷⁷ Draper, *American Communism and Soviet Russia*, s 368.

* ”Both of them are suspended by cables”. Ordlek som är svår att översätta till svenska. ”Cable” kan betyda både ”kabel” och ”telegram”, och ”suspend” både ”hänga upp” och ”upphäva” - öa.

⁷⁸ Cannon, s 353.

⁷⁹ Draper, s 153.

Till en början hade Trotskij struntat i splittringen i trojkan mellan Stalin och Zinovjev-Kamenev. Men splittringen var den första möjligheten för honom att inleda politisk aktivitet sedan sitt förkrossande nederlag i slutet av 1923. När Kamenev, Trotskijs svåger, föreslog ett block mellan oppositionsgrupperna var många trotskister fientligt inställda, på grund av sina erfarenheter av att zinovjeviterna var de som främst hade kvävt partidemokratien. Radek föreslog att man skulle bilda ett block med Stalin mot Zinovjev. Till slut drog Trotskij slutsatsen att ett block med Zinovjev var en allians med arbetarna i Leningrad och deras tryck mot den zinovjevitiska byråkratin. Alla kvarvarande oppositioner, inklusive Arbetaroppositionen och de demokratiska centralisterna, gick så småningom med på att 1926 förena sig i den Förenade vänsteroppositionen. Trots en heroisk kamp, inklusive att vända sig till arbetare utanför partiet för att bygga upp en proletär politisk styrka bland gräsrotterna, besegrades oppositionen av den överväldigande styrka som den nu samman-slagna parti- och statsbyråkratiska apparaten utgjorde.

Den Förenade vänsteroppositionen uteslöts 1927 från det ryska partiet, och därefter från hela Komintern. Zinovjev och hans närmaste medarbetare kapitulerade omedelbart för Stalin, avsåg sina uppfattningar, anslöt sig offentligt till den stalinistiska linjen och släpptes åter in i partiet. Trotskij och hans anhängare vägrade kapitulera och fortsatte kampen för arbetardemokrati och världsrevolution. När oppositionen hade besegrats skyndade byråkratin kvalitativt på processen att befästa sig som en självständig byråkratisk härskande klass. Därmed hade den krossat alla resterande delar av arbetarkontroll och -demokrati, i synnerhet dess sista bastion, bolsjevikpartiet – inte revolutionens och inbördeskrigets bolsjevikparti utan det redan byråkratiserade partiet. Stalins regim mördade fler kommunister än någon annan samhällsbildning. Den tog livet av nästan alla (inklusive den ursprungliga stalinistiska fraktionen) som hade några band till revolutionen, och försökte radera ut alla kollektiva minnen av vad socialism – arbetarmakt – hade inneburit i en verkligt existerande arbetarstat.

Det var Trotskij och hans anhängare som fortsatte denna kamp, och var de enda återstående kvarlevorna av kommunismen. Över hela världen tvingades medlemmar i Vänsteroppositionen, som nästan helt och hållet hade haft sitt ursprung som en del av Zinovjevs opposition, avgöra om de skulle fortsätta som oppositionella, nu under ledning av Trotskij. De som gjorde det – Fischer, Urbans, Scholem, Treint, Cannon, Bordiga och några få tusen fler – var kommunistiska pionjärer som höll liv i den revolutionära marxistiska rörelsens kontinuitet.

Oavsett vilka misstag de hade gjort, och många var förfärliga, så var dessa misstag resultatet av att de ursprungligen hade accepterat den ryska arbetarstatens degeneration och nederlaget för den europeiska revolutionen, och att de inte insåg de framtida konsekvenserna av de grova kränkningar mot arbetardemokratien och leninismen som de höll på med. Men till deras eviga heder så vägrade de gå med på fullständiga slutsatserna av denna process, och de anslöt sig till den socialistiska kampen mot stalinismens fortsatta framväxt. När Zinovjev 1936 ställdes inför en skenrättegång och avrättades av Stalin, så strejkade, demonstrerade och protesterade tusentals trotskister och andra oppositionella i de ryska koncentrationslägren för sin fallna kamrat.⁸⁰ Icke desto mindre hade Serge rätt när han sa att Zinovjev var Lenins ”största misstag”.

De tidigare zinovjeviterna – ledande personer, kadrer och basmedlemmar i proletära masspartier – accepterade åtminstone ett tag att befinna sig ute i kylan för att övervinna skeppsbrottet och starta om på nytt som små, ofta isolerade grupper. De bar med sig det gemensamma minnet av en revolutionär arbetarrörelse, förutom vilka rörelsen kanske hade krossats, men många hade också med sig tänkesätten och praktiken från de kommunistiska partierna 1924-1926. Detta är inte att ställa dem vid skampålen för deras tidigare misstag eller försyndelser, men inte heller ska vi okritiskt acceptera våra föregångares åsikter bara på grund av deras auktoritet. Vissa ändrade sig när den trotskistiska rörelsen utvecklade sin kritik och sin förståelse av byråkratin. Trotskij hade själv förespråkat

80 Isaac Deutscher, *Den förvisade profeten*, på marxistarkiv.se, s 244.

förbudet mot fraktioner och en enpartistat. Han förkastade fraktionsförbud i början av 1930-talet, men det dröjde till *Den förrådade revolutionen* 1936 innan han avsvor sig enpartistaten. Vissa av zinovjevismens sedvänjor övergavs, vissa modifierades. En del omvärderades aldrig utan fortsatte och fördes vidare till intet ont anande efterföljande generationer som en verklig leninism. Det är på tiden att de granskas på nytt utifrån arbetardemokratins synvinkel och att de som visar sig vara bristfälliga kasseras.

Vi är anhängare till den ryska revolutionen, historiens största handling för arbetarlassens egen frigörelse och mänsklighetens befrielse. Vi inser och har full förståelse för de tunga och tragiska beslut som den revolutionära rörelsen tvingades ta under inbördeskriget, beslut som grundade sig på utfästelsen att hålla arbetarmakten vid liv i väntan på räddning från den europeiska revolutionen. Zinovjevismen var både resultatet av och en ideologi för revolutionens förfall, innan dess slutgiltiga nederlag mot den stalinistiska kontrarevolutionen. Det finns idag ingen orsak att framställa tillfälliga åtgärder som framtvings av omöjliga förhållanden som tidlösa revolutionära metoder. Vi står för den mest demokratiska revolution som är möjlig, ”det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse.”⁸¹ Vi vill åter hävda leninismen som en vägledning till denna revolution och organisatoriska praktik. För att göra det måste den internationella revolutionära rörelsen avveckla zinovjevismen och alla kvardröjande rester från perioden av ”bolsjevisering” och återvända till den verkliga leninismen.

81 Karl Marx och Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 9.